
Eugen SIMION

Lista lui Kundera

Abstract

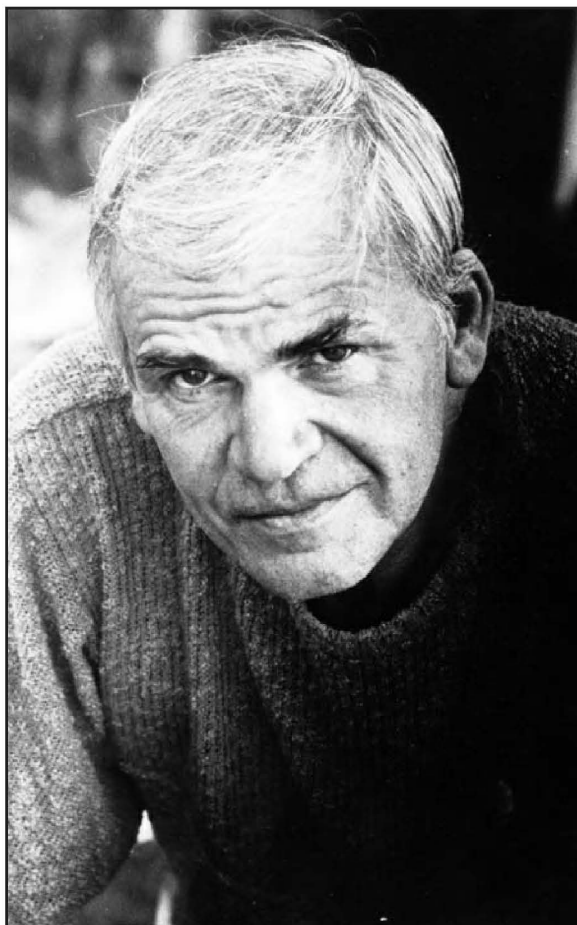
Inspired by two essays published by Milan Kundera in the volume entitled "Rencontre" (Gallimard, 2009), the author makes some remarks about the history of the concept of "black list" in literature. The discussion is focused on a few cases of French, German and Romanian writers. Keywords: "black list", "golden list", revisions, ideology, Anatole France, Bertold Brecht, E. M. Cioran

---

Citesc totdeauna cu plăcere pe Milan Kundera, un scriitor din Est care, ajuns la Paris, a făcut o frumoasă carieră europeană și, poate, universală... Este un romancier de succes și, totodată, este un bun teoretician al romanului într-o vreme în care teoria romanului a fost acaparată, pe rând, fie de „teroriști” noului roman, fie de publiciști propriu-zis care, scriind despre roman, privesc cu programatică ostilitate prezența teoriilor în narațiunea romanească și, în genere, sunt de părere că teoriile încurcă mai degrabă pe cititorul de romane, decât îl luminează. Milan Kundera este un romancier cu spiritul liber, convins că arta nu trebuie strivită de „o logoree teoretică opacă și zgomotoasă” care, după el, „împiedică o operă să intre în contact direct, nemediatizat, cu cel care o privește (o citește sau o ascultă)”.

Milan Kundera are, vreau să spun, idei bune despre roman și nu este prima oară când le exprimă fără complexe, încălcând deseori „corectitudinea politică” în sfera culturii, foarte răspândită și bine păzită la Estul ca și la Vestul Europei actuale... Răsfoiesc acum volumul *Rencontre* (Gallimard, 2009) și îmi atrag atenția, între altele, două dintre eseurile sale. Unul privește pe Anatole France, iar celălalt, pe Bertold Brecht. O idee comună leagă aceste însemnări inteligente, clar formulate, nu lipsite de un anumit umor intelectual: ideea unei

mentalități opresive care se instalează la un moment dat în opinia publică față de un autor și, după ce se fixează, continuă să funcționeze fără logică multă vreme. Mai direct spus: ideea „listelor negre” care circulă în chip aberant în literatură, azi ca și ieri, irită pe acest scriitor ceh lovit el însuși în ultima vreme de unele suspiciuni... „Lista neagră” (lista scriitorilor suspecti, nefrecventabili și, în cele din urmă, interziși sau cel puțin marginalizați, ocoliți) nu-i o invenție a totalitarismelor de dreapta sau de stânga, zice Kundera, ci a salonului artistic parizian. Aici s-ar fi pus la cale această formulă la început politicoasă, apoi brutală, primitivă (în timpul dictaturilor ideologice!), de excludere și de linșaj intelectual. Și, ca să ne convingă că așa stau lucrurile, Milan Kundera aduce exemplul lui Anatole France, un prozator care i-a încântat și lui, ca și nouă, adolescența. Ajuns la Paris, în exil, cehul Kundera descoperă faptul că romancierul care-i îndulcise singurătățile pragheze este un nume aproape interzis. Cioran îi șoptește la ureche: „nu pronunța niciodată cu voce tare numele lui [Anatole France], toată lumea o să rădă de dumneata”... Anatole France era, așadar, pe lista neagră. Nu-i singurul. Cioran însuși nu-i bine văzut la Paris de toată lumea intelectuală. Citându-l odată într-un grup de filosofi (citându-l, se înțelege, pozitiv), Kundera este imediat pus la punct de un reputat int-

electual: „Cioran? – i-ar fi zis acesta privindu-l lung în ochi – un dandy du néant”...

Intrigat de această intoleranță în lumea spiritului, Kundera începe să cerceteze cu mai mare atenție rădăcinile ei și descoperă, de pildă, că în afară de saloanele mondene, se află micile bisericuțe artistice care alcătuiesc periodic liste negre. Avangarda europeană practică în chip curent această politică sau terapeutică, după cum vrem să-i spunem. Periodic sunt denunțate nume de scriitori detestabili, vinovați că sunt, de exemplu, bătrâni sau clasicizanți, deci primejdioși... Acest spirit de intoleranță ajunge chiar și la Academia Franceză. Ales în locul rămas vacant prin dispariția lui Anatole France, Paul Valéry este obligat, prin tradiție, să facă elogiul predecesorului său. Cum să facă, totuși, elogiul unui om în dizgrație? Marele estetician, care nu-i deloc un ideolog pătimăș sau un moralist inclement, nu are totuși curajul să provoace mentalitatea comună. Nu-l poate contesta pe Anatole

France, e adevărat, dar nici nu-l poate lăuda sub Cupolă. Alege altă strategie pentru a împăca în discursul său de recepție opinia curentă cu tradiția academică: vorbește despre predecesorul său fără a-i pronunța numele... Un exemplu întristător, după mine, de artă a disimulării, o convenție pe care mi-ar fi greu s-o urmez, în fine, o dovadă că presiunea mentalității comune este uneori mai puternică decât libertatea spiritului...

Inutil să mai spun ce-au însemnat listele negre sub cele două totalitarisme care au însângerat secolul al XX-lea și au marcat destinul a două-trei generații de intelectuali. Milan Kundera, care a trăit sub comunism, nu vorbește decât în treacăt de ele. Aduce în schimb un exemplu din epoca postcomunistă când sistemul listelor negre continuă să funcționeze. Exemplul lui este Bertold Brecht, un dramaturg de succes în Estul Europei după al doilea război mondial, ignorat, marginalizat azi. Eugène Ionesco îl detesta sincer din pricina angajamentului său politic, biografiile contemporani scormonesc cu deliciu în ceea ce Malraux numea „maldărul de rufe murdare”, adică în biografia scriitorului, și, scormonind, portăresele istoriei literare află ceea ce caută: compromisiunile, perversitățile, crimele sale morale... Așa ne spune, cel puțin, Kundera care, citind o biografie de 800 de pagini scrisă de un profesor de literatură comparată de la Universitatea din Maryland, rămâne îngrozit. Află, aici, toate căderile, viciile, lașitățile dramaturgului, și anume că Bertold Brecht nu era ceea ce știm (adică un mare scriitor), ci un homosexual disimulat, un erotoman înrăit și josnic, un individ sadic care își exploata metresele punându-le să-i scrie piesele de teatru, un oportunist cu simpatii întâi hitleriste, apoi prostaliniste, un antisemit. Când e vorba de înfățișarea fizică a dramaturgului, biografiile săi necruțători relevă faptul că trupul marelui B.B. putea îngrozitor. Ei înfățișează meticulos acest aspect dezagreabil într-un capitol special, cu referințe la confesiunile făcute, după 30 de ani de la moartea scriitorului, de damele cu care bietul, nefericitul, imprudentul, nespălatul B.B. a avut de-a face...

Kundera, înfricoșat, dezgustat, încearcă să prezinte cu umor negru aceste reconstituiri biografice lucrate nemțește (adică te-meinic, cu o bibliografie înspăimântătoare), dar umorul, trebuie să spun, nu-i reușește. Nota tragică este mai puternică. Nu-i rămâne la urmă decât să întrebe retoric și melancolic: „Ah, Bertold, ce va rămâne din tine? Mirosul tău urât, păstrat timp de 30 de ani de colaboratoarea ta fidelă, reluat, apoi, de un savant care, după ce l-a examinat cu metodele moderne ale laboratoarelor universitare, îl transmite mileniului viitor”... De data aceasta exercițiul umorului negru îi reușește parizianului Milan Kundera format la școală umorului central-european...

Mai află ceva interesant din cartea acestui eseist care nu-i nici el ocolit de procurorii morali de azi, obstinați să-i descopere greșelile trecutului. Nu vorbește în *Rencontre* de ele, dar din presă am aflat deja că detectivii n-au stat degeaba și, căutând, au aflat ce căutau. Kundera s-a apărat de suspiciunea de a fi colaborat cu poliția politică cehă, dar, cum se întâmplă peste tot, apărarea este mai puțin convingătoare în astfel de cazuri decât acuzarea. Așa că apărătorul lui Bertold Brecht are de ce să fie îngrijorat. Romanele și eseurile sale nu-l ajută prea mult. O să vină într-o zi un alt scriitor și o să întrebe, cu melancolie sau malițiozitate: „ce rămâne din tine, Milan Kundera”?

Deocamdată Milan Kundera, care a fugit din Estul în Vestul Europei ca să poată gândi liber și să scrie liber, descoperă că „Europa a intrat în epoca procurorilor” și că „Europa nu mai este iubită, Europa nu se mai iubește pe sine”. El pune verbele la imperfect, dar gândul lui merge în mod indubitabil spre prezentul confuz și agresiv. Are un argument: se uită în jur, citește ziarele, consultă biografiile marilor creatori, urmărește ierarhiile date de hebdomadare și ce remarcă? Remarcă faptul că, făcând un dosar al „geniilor secolului”, o revistă pariziană a stabilit în urma unei anchete lungi și meticuloase lista celor 18 genii care au marcat secolul al XX-lea. Curios, pe listă nu figurează niciun romancier, niciun poet, niciun dramaturg, niciun compozitor, nici-

un filosof... Figurează, în schimb, Coco Chanel și Yves Saint Laurent...

Înțeleg îngrijorarea lui Kundera, dar nu mă mir prea tare de „listele negre” care circulă azi și nici de această „listă de aur”, cum îi zice el cu ironie, desigur, întocmită de hebdomadarul parizian. „Liste negre” în care figurează, din motive diferite, mari scriitori ca Céline și Brecht și „liste de aur” în care nu figurează Proust și, în genere, nu figurează niciun scriitor, niciun compozitor, niciun filosof... Kundera are dreptate să se întrebe dacă nu cumva Europa spiritului a dispărut și în locul ei au apărut croitorii de lux și oamenii cu nasul fin (parfumierii) care reprezintă azi excelența spiritului.

*

Să rămânem, pentru puțin timp, la „listele negre” care, în spațiul est-european, au o tradiție bogată. Îndată după cel de-al doilea război mondial cuprindeau la început numele scriitorilor suspecți de a fi

colaborat cu vechiul regim, de la Rebreanu (care tocmai murise, dar memoria lui era „scuiată” zilnic de unii publiciști dornici de răzbunare) până la tinerii „generaționiști” – simpatizanți ai extremei drepte în deceniul anterior. Încet, încet, numărul scriitorilor indezirabili a sporit considerabil așa încât pe la mijlocul anilor '50 lista neagră însuma mai toată literatura română, de la Maiorescu la Arghezi, socotiți adversari – toți – ai ideologiei „progresiste”, ceea ce vrea să zică: scriitorii „nerealiști”, criticii estetizanți (Lovinescu, G. Călinescu), poeții evazionisti (simboliștii), „naționaliști” (Iorga), scriitorii ideologi, localiști, autohtoniști, chiar și suprarealiști – oameni în genere de stânga înainte de 1944 – intră, prin onirismul și dicteul automatic, în această fișă a exclușilor... După 1960, unii dintre ei au fost recuperați, integral sau parțial, în funcție de momentul politic. Azi puteai scrie, de pildă, despre proza lui Eliade, mâine numele lui era interzis de cenzură...

Dar, să zicem, asta a fost înainte de decembrie 1989. O istorie complicată ce trebuie reconstituită cu migală și în chip obiectiv. O istorie greu de înțeles de tinerii scriitori de azi, în eventualitatea că sunt interesați să afle ce s-a întâmplat înainte de nașterea lor. Sunt semne că nu-i prea interesează și nu putem să le aducem vină pentru această inapetență pentru problemele trecutului. Povestea – pe care o repetăm mereu – că cine nu cunoaște tragediile trecutului riscă să le re trăiască – nu-i impresionează prea tare. Nici nu cred, probabil, în înțelegerea ei. Tinerii cred că fiecare generație are problemele ei și trebuie, singură, să și le asume și să le rezolve. Adevărat, dar generațiile nu sunt eterne nici în literatură, așa încât nu toate problemele lor pot fi asumate și lămurite. Istoria lasă totdeauna o poartă deschisă pentru generațiile viitoare... O poartă pe care intră, neîncetat, angoasele, fantasme, păcatele trecutului...

Revenim la listele negre: după căderea comunismului era firesc ca procesul să se repete, cu alte criterii și alte personaje. Într-o jumătate de secol de dictatură s-au întâmplat atâtea: atâtea drame, atâtea compro-

misuri pentru supraviețuire sau pentru promovare, atâtea fărădelegi, atâtea cedări morale, dar și exemple de curaj și demnitate intelectuală. Cum să descurci firele acestei teribile istorii? Unii au propus un proces de tip Nüremberg... Dar de unde să luăm judecatorii imparțiali și, de i-am afla, care ar putea fi consecințele judecății? S-a pus, apoi, pe tapet problema revizuirilor morale și a revizuirilor estetice. Toată lumea a fost de acord, dar fiecare a înțeles în felul său procesul revizuirii... Ce-a urmat se știe: 20 de ani de „revizuire”, adică de injurii, răzbunări, pamflete, procese morale, negații după ureche, pe scurt: un vacarm general și o *pohtă* uriașă de promovare socio-politică. Primii luați la ochi de către noii procurori morali au fost marii scriitori: Arghezi, G. Călinescu, Preda, Nichita Stănescu, Sorescu. Scriitorii mediocri și criticii literari mediocri au simțit numaidecât că este momentul să-și regleze conturile. Și o țin așa de două decenii. S-a revizuit ceva, mă întreb, este azi viața literară mai curată, sunt ierarhiile literare mai drepte? Nici pomeneală! Fenomenul pe care îl semnală Kundera în cazul Brecht se repetă, la paliere mai joase, în zeci, sute, dacă nu mii de situații... Listele negre continuă să funcționeze. Fiecare grup are lista lui neagră și lista lui de aur și, de le pui laolaltă, observi că literatura este un imens bazar în care toate se învâlmășesc și toată lumea care îl vizitează se plânge și țipă în același timp. În acest vacarm cu greu se mai aude vocea creatorului autentic. Și este și mai greu să dai o judecată morală corectă despre trecut... Operație, putem spune, eșuată moral. Acuză cine are putere, se apără cine poate. Morții sunt victime ușoare...

*

Mă surprinde o propoziție din *Une Recontre*: o propoziție despre scriitorul Hrabal, suspectat, sub comuniști, că nu protestează deschis împotriva regimului, nu ia – cum se zice – atitudine, nu iese în stradă. Kundera îl apără în chipul următor: „o singură carte de Hrabal valorează mai mult pentru oameni și pentru libertatea lor de spirit decât toate gesturile și toate proclamațiile noastre protestatoare”. Bine că scrie

această propoziție la Paris, de ar fi scris-o la București, cu câțiva ani în urmă, ar fi riscat să fie trecut pe lista neagră a neocomuniștilor... „Est-esteticii” nu i-ar fi iertat lui Milan Kundera această idee apolitică. L-ar fi acuzat, în mod sigur, de complicitate morală și de trădare intelectuală... Sunt și alte opinii ce pot irita în scrierile acestui scriitor ceh care, refugiat în occident, nu adulează nici orientul, nici occidentul european. El judecă fără complexe pe moraliștii, ideologii din Vest, ca și pe moraliștii și ideologii din răsărit. Admiră pe Márquez, scriitor de stânga, și crede că *O sută de ani de singurătate* este „o apoteoză a artei romanului și, în același timp, este un adio adresat romanului”. Se contrazice puțin pentru că în alt loc scrie că *Moartea lui Virgiliu* de Hermann Broch este „un sublim adio adus artei romanului scris în formă de roman”... A murit romanul? – te întrebi după ce citești aceste propoziții. N-a murit, bineînțeles,

deși decesul lui este anunțat periodic. O moarte ritualică pentru că romanul, observăm, reînvie de fiecare dată după ce o formulă (o „artă a romanului”) se epuizează. Și, apoi, Kundera însuși contrazice această dispariție a romanului ca artă: scrie, în continuare, romane de succes și, observ, criticii francezi descoperă în ele o artă proprie, un model românesc...

*

O idee îmi place în chip deosebit în discursul acestui prozator care ironizează „le désert du sérieux” și „le désert sans humour”, repet, la Est ca și la Vestul Europei de azi. Ideea că „națiunea cehă s-a născut (și s-a născut de mai multe ori) nu grație cuceririlor militare, ci totdeauna grație literaturii sale”. Ideea vine într-un moment în care puțini intelectuali mai cred că literatura mai înseamnă ceva și că literatura națională mai are un viitor.